

Den kemiske industris vugge; et Klondyke med store konsekvenser for vandmiljøet

Kemikalier og tungmetaller var sammen med organiske stoffer fra Gladsaxe hovedårsagen til, at Utterslev Mose døde i 1968. I mange årtier efter var der store problemer med spildevandet fra industrikvarteret, og der er stadig ikke ryddet op på de forurenede grunde.

Michael Rothenborg

<https://pro.ing.dk/12734>

13. apr 2021 06:15

»Vi fjernede de værste kemikalier. Men meget var allerede sivet fra f.eks. utætte tromler og ud i mosen og kanalen – og mere kan formentlig fortsat risikere at sive derud.«

Jens Peter Mortensen er ekspert i industrimiljø og tidligere medarbejder i Gladsaxe Kommune. Han står ved det nedlagte Gyngemoseværk i Gladsaxe, der blev bygget for ikke mindst at rense de krasse stoffer, som kommunens mange kemiske industrier sendte ned ad bakken fra Høje Gladsaxe-området, i retning Utterslev Mose og Fæstningskanalen.

»Men renseanlægget var biologisk og kunne slet ikke nedbryde alle de kemikalier og tungmetaller,« fortæller Jens Peter Mortensen.

Han kom selv til kommunen i 1986 og fik til opgave at få rensset spildevandet. Det var ikke ligefrem nogen nem jobbeskrivelse, for Gladsaxe var på det tidspunkt stadig et hotspot for Danmarks kemiske industri.

Cheminovas første giftgrund

Man kan faktisk godt betegne industrikvarteret ved Høje Gladsaxe som den kemiske industris danske vugge. Det blev allerede planlagt før Anden Verdenskrig, især pga. Dyrups proble-

NÆVNTE FIRMAER

Gladsaxe Kommune, omtalt i 14 artikler

Region Hovedstaden, omtalt i 37 artikler

MEST LÆSTE

1. Ny kæp i hjulet for vandselskabers blågrønne byplanlægning
2. Hvor skal hovedstadens femte store skybrudstunnel løbe hen?
3. Nyt digitalt værktøj opdager slidte ledninger, inden de bliver dyre at reparere

JOBFINDER

KRÜGER VEOLIA

Markedschef –
Drikkevand på det danske marked

ISC
Innovative Engineering

HVAC-ingeniør med
erfaring fra
komplekse byggerier

mer med strejker og naboprotester over maler- og lakvirksomhedens fabrik i Husum i København.

Det var dog primært en anden, senere ret kendt virksomhed, der nåede at etablere sig herude inden krigen, nemlig Cheminova.

»Den lå her fra 1938,« siger Jens Peter Mortensen og peger på det, der i dag er en stor parkeringsplads på Sydmarken.

Cheminova flyttede dog sin produktion til Måløv efter krigen, og en undersøgelse af Sydmarken-grunden her i 1981 – foranlediget af opdagelsen af virksomhedens helt store forurening ved Høfde 42 på Harboøre Tange – gav ikke anledning til oprensning eller anden indsats.

Danmarks mest forurenende kloakoverløb

Det var til gengæld brug for indsats over for mange af de andre virksomheder, da Jens Peter Mortensen kom til i 1986.

»Det var jo Danmarks første planlagte industrikvarter, da man i 1950 endelig vedtog en plan, som Dyrup havde foreslået. Og der var da også tænkt relativt meget på naboerne, f.eks. havde man et grønt bælte af træer, der skulle beskytte mod, at alt for meget af røgen fra virksomhederne blæste over i beboelsesområder. Men det var på mange måder et Klondyke, og det bar det stadig præg af, da jeg kom i 1980'erne,« fortæller han.

I de første årtier efter etableringen var der slet ikke fokus på spildevand. Udledning fra industrikvarterets virksomheder, opfyldninger m.v. skete til en grøft, der udledte til Fæstningskanalen ved Utterslev Mose, især gennem Danmarks nok mest forurenende kloakoverløb U11.

»Der var også en sø i industrikvarteret, ved Gladsaxe Trafikplads, der blev fyldt op med affald, og så var der en fem meter høj skrænt ned i retning af Utterslev Mose, hvor man bare kunne kaste sit affald ned.«

Stor mose var biologisk død

Fra begyndelsen af 1960'erne blev industriens spildevand blandet med efterladenskaber fra de tusindvis af beboere i det nye højhuskvarter Høje Gladsaxe. I 1968 blev Utterslev Mose erklæret biologisk død, og datidens største miljøorganisation Noah fik fokus på området.

Balladen endte med, at man erkendte, at Gyngemoseværket slet ikke kunne klare mosten; de mange kemiske stoffer i spildevandet slog simpelthen de biologiske processer på anlægget ihjel. I stedet blev der konstrueret en kloakledning til Damhusåen Renseanlæg i Københavns Kommune.

»Damhusåen Renseanlæg havde dog også problemer med at håndtere det, det var virkelig heftige stoffer, og Københavns kloakarbejdere var bekymrede. Desuden var der jævnligt kloakoverløb ved U11,« fortæller Jens Peter Mortensen.

SWECO

Faglig stærk VVS-ingeniør til komplekse og udfordrende projekter

Novafos

Planlægger med erfaring i at lede komplekse projekter

Novafos

Novafos søger projektleder til rensesanlæg

SE FLERE

OPRET JOB

Han opremser nogle af de stoffer, der stadig blev udledt, da han blev ansat i kommunen for 35 år siden – bl.a. som følge af et pres fra Københavns Kommune om at gøre noget mere ved spildevandsudledningen:

»Der var sprøjtegifte fra to virksomheder, der leverede spraytørringsanlæg; APV Anhydro og Niro Atomizer. Der var plastblødgørere som DEHP, DOP og andet til brug for PVC fra Scandiflex, alkyd bindemidler fra Polyplex og Dyrup, rester fra acrylmaling, trichlorethylen fra et hav af anlæg til metaloverfladebehandling og rester fra undervognsbehandling, rester fra gasværk, rester fra medicinalindustrien, Ferrosan, Novo... «

»Der var også masser af tungmetaller, bl.a. cadmium og zink fra Dyrup, bly fra HT's vask af busser og de mange autoværksteder, nikkel, krom og zink fra maskinfabrikker med metaloverfladebehandling...«

»Og derovre lå Carlsen & Plenge, hvis grund var så stærkt forurenet med træbeskyttelse og blev brugt som et slags lager for flere andre virksomheder i industrikvarteret, at det påvirkede prøverne på Miljøstyrelsens laboratorie, der var nabo,« siger Jens Peter Mortensen med et skævt smil.

Fæstningskanal i alle regnbuens tekstilfarver

Vi står nu ved et kloakdæksel på Mørkhøj Bygade, der fører ned til det rør, hvor hele området spildevand blev samlet.

»Det måtte specialbygges dengang, bl.a. for de ikke fandtes så store med målere til måling af vandmængden,« siger Jens Peter Mortensen.

»Spildevandet herfra kunne være helt hvidt, farvet af maling oppe fra Dyrups. Og hver gang man åbnede for dækslet, dampede det op. Også om vinteren. Vi har også oplevet, at det boblede med sort væske uden for brønden – altså uden for kloaksystemet, fordi der var læk, og selv der ude i jorden var de kemiske processer så krasbørstige, at det sydede og boblede,« siger Jens Peter Mortensen.

Spørgsmålet om hvem der var den største enkeltsynder, får ham til at holde en tænkepause.

»Set i relation til kviksølv, må det historisk have været DR Film-lab. Set i forhold til udledning af krom, var det Astral Ganvano. Set i forhold til blødgørere, var det Scandiflex. Jeg kan ikke afgøre, hvad der var det største problem – der var så mange uoverskuelige problemer.«

Han tilføjer, at tekstilfarveriet BW Wernerfelt mængdemæssigt stod for cirka 80 procent af vandet fra industrikvarteret.

»Det var ikke så giftigt i sig selv, men det skabte dels en masse lugtgener baglæns op i kloaksystemet, dels gjorde det spildevandsmålingerne meget besværlige at gennemføre, dels fordam-

pede nogle af de mange udledte organiske opløsningsmidler. Og så producerede BW Wernerfelt arbejdstøj, flyverdragte og andet, og det var behandlet med PFOS og andre vandskyende og brandhæmmende midler, som man jo virkelig kæmper med i dag. Dengang dumpede de også fejl-doserede indfarvningsbade og forårsagede overløb, så Fæstningskanalen nogle gange var helt farvet med dagens farve. Typisk skrigende grøn eller blå, men jeg har også set den helt lilla.«

Skeptisk over for genbrug af slam til nybyggeri i Nordhavn

I løbet af 1990'erne blev de værste hot spots for jordforurening sporet og ryddet op. Det krævede nogle gange, at bygninger måtte sættes på pæle, imens der blev gravet ud nedenunder.

Meget af forureningen kunne dog ikke fjernes, så der blev etableret en afværgepumpning helt nede i 50-60 meters dybde for det samlede industrikvarter til at sikre, at forureningerne ikke trak over imod Kagsåen, hvor der er drikkevandsindvinding.

»Men det viste sig, at vandet trak mere ud mod Fæstningskanalen og Utterslev Mose,« siger Jens Peter Mortensen.

Han stoppede selv i kommunen i 1993 – lige i den periode, hvor industrikvarteret for alvor begyndte at blive omdannet fra produktion til erhvervskvarter.

Men var opryddningsarbejdet færdigt der – eller blev det færdigt?

»Tjah... jeg lavede flere store undersøgelser af industrispildevand og fik beskrevet industrien ret godt, synes jeg. Jeg fik stoppet og begrænset spildevandsudledningerne ganske betragteligt,« siger han og kigger lidt ud i luften.

»Men jeg kunne jo ikke stoppe, hvad der var blevet udledt – til Fæstningskanalen og mosen. Alle kemikalier og spildevand blev ledt urensset til U11 i hele perioden fra 1950 til 1969. Det er i denne periode, mosen slås ihjel. Slammet i kanalen og mosen indeholder minimum alle de kemikalier og tungmetaller, der blev udledt fra denne periode. Hertil kommer så kloakoverløb i årtierne efter.«

Jens Peter Mortensen er derfor slet ikke tryk ved, at det slam der i disse måneder suges op fra Fæstningskanalen skal genbruges ude i Nordhavnen.

»Og der ligger stadig meget forurening tilbage i jorden på visse matrikler heroppe. Men det er som om, at det gamle industrikvarter i Gladsaxe blev lidt glemt mellem alle de andre jordforureningssager,« siger han.

Regionen: Vi monitorerer løbende

Region Hovedstadens kortlægning fra 2017 af 61 kendte, problematiske giftgrunde nær hovedstaden nævner tre adresser på Mørkhøj Bygade, der er forurenet med bl.a. »klorerede opløs-

ningsmidler, pentaklorphenoler, olie, PAH-forbindelser, phtalater m.m.. Forureningerne, der betragtes som en samlet forurening fra forskellige erhvervsaktiviteter, bl.a. lakkogeri, fremstilling af kunstsvampe, syntetiske parfumer, træbeskyttelse, trykfarve, blødgøring, oparbejdning af spildolie. Forureningen truer grundvandsressourcen generelt.«

»Den samlede forurening i Gladsaxe Industri kvarter, hvor lokaliteterne ligger, monitoreres løbende. Nedgravede tanke er lokaliserede og bortgravet i 1997. Der er ikke fastlagt art og omfang af egentlig oprensning ift. grundvandet,« skriver regionen videre.

I dag afviser enhedschef i regionen Carsten Bagge Jensen, at industrikvarteret er blevet glemt.

»Vi er færdige med at kortlægge alle gamle, forurenede grunde i Gladsaxe kommune, og i forbindelse med kortlægningen er der taget stilling til risici, herunder over for grundvandsressourcen,« fortæller han.

Carsten Bagge Jensen henviser til, at i henhold til regionens politisk vedtagne Jordplan II er de kortlagte lokaliteter i Gladsaxe industrikvarter ikke blandt de først prioriterede ift. at beskytte grundvandet i planperioden frem til 2030. Indsatsen i grundvandsområderne er prioriteret ud fra ønsket om 'mest beskyttet grundvand for pengene', og der får man mere for pengene andre steder, f.eks. i nabokommunerne Lyngby-Taarbæk og Furesø.

Regionen driver afværgepumpninger i industrikvarteret

Ifølge Carsten Bagge Jensen udgør de forurenede grunde i Gladsaxe industrikvarter ikke en risiko for vandmiljøet i Utterslev Mose og Fæstningskanalen. Dette skyldes bl.a. afstanden mellem grundene og vandområderne - typisk mere end 1000 meter.

Han understreger dog, at denne vurdering blot adresserer risikoen for, at en grundvandsbåren forurening kan strømme fra de forurenede grunde og ud i vådområderne. Påvirkninger af Utterslev Mose og Fæstningskanalen fra nuværende og tidligere spildevandsudløb, overløbsbygværker mv. er ikke regionens ansvarsområde, men de involverede kommuners.

Carsten Bagge Jensen tilføjer, at »Region Hovedstaden driver 3-4 afværgepumpninger i eller i umiddelbar nærhed af Gladsaxe Industri kvarter.«

»Disse afværgeforanstaltninger har til formål at forhindre grundvandsforurening i at spredes i grundvandsmagasinerne i området. Spørgsmålene om afværgeforanstaltningerne er tilstrækkelige og om der skal renses mere op af hensyn til den samlede grundvandsressource i området - ja, det afklares først efter 2030 jævnfør Jordplan II.«

 Læs mere om Industrikvarteret i Gladsaxe her.

Gladsaxe Industrikvarter omkring 1953; med Cheminovas fabrik i forgrunden.
Illustration: Lokalhistorisk Arkiv, Gladsaxe.

FORURENING VANDMILJØ MILJØ GRUNDEVAND
SPILDEVAND

Michael Rothenborg

Redaktør, WaterTech.

Tidligere 13 år som klima- og miljøjournalist på Politiken, forfatter til fire bøger om klima og miljø. Desuden knap fire år som medieredaktør i rådgivningsvirksomheden Rambøll.

